

University of Groningen

Arts & Resilience in a Rural Community

van der Vaart, Gwenda

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2018

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

van der Vaart, G. (2018). *Arts & Resilience in a Rural Community: The value of arts-based community activities in resilience-building in Pingjum, northern Netherlands*. Rijksuniversiteit Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Kunst & Veerkracht in een Dorpsgemeenschap

De waarde van kunst-georiënteerde gemeenschapsactiviteiten in het opbouwen van veerkracht in Pingjum, noord Nederland.

Introductie

Veel gemeenschappen worden geconfronteerd met economische, sociale en ecologische uitdagingen zoals werkloosheid, de sluiting van lokale voorzieningen, krimp, vergrijzing en gevolgen van klimaatverandering. Hoewel de hieraan gekoppelde onzekerheid over de toekomst wellicht niet historisch uitzonderlijk is, heeft dit de huidige interesse in het begrip *veerkracht* gestimuleerd. Inmiddels is het vraagstuk *hoe* veerkrachtig(er) te worden zowel op maatschappelijk als gemeenschapsniveau belangrijk geworden. Het beleid en de praktijk rondom veerkracht is tot nu toe echter grotendeels gericht op een vrij beperkte aanpak. Hierin is weinig aandacht voor sociaal-culturele aspecten, terwijl zaken zoals bijvoorbeeld sociale verbondenheid ook van belang zijn voor de opbouw van veerkracht in gemeenschappen. Dit proefschrift bouwt hierop voort en onderzoekt kunst-georiënteerde gemeenschapsactiviteiten als potentieel middel voor het opbouwen van veerkracht. Deze focus past bij een trend van de laatste decennia waarin er toenemende aandacht is voor de waarde van kunst voor gemeenschappen, bovenop haar esthetische waarde. Daarnaast sluit het aan bij het opkomende veerkrachtbeleid dat 'zich richt op kleinere ruimtelijke schalen en dagelijkse activiteiten' (Coaffee, 2013, p. 333, vertaald) en op de kennis aanwezig in gemeenschappen zelf. De alledaagse ervaringen van mensen bieden namelijk vaak inspiratie voor kunstenaars en kunnen gebruikt worden om doelen te formuleren voor en/of bij te dragen aan gemeenschapsontwikkeling.

Onderzoeksproject en methoden

Dit proefschrift is gebaseerd op een participatief onderzoeksproject uitgevoerd in het Nederlandse dorp Pingjum. De keuze voor een participatieve benadering kwam voort uit de wens om: 1) de inwoners actief te betrekken bij het genereren van kennis over hun gemeenschap en haar veerkracht; en, hieraan gekoppeld, 2) positief bij te dragen aan het denken over, en de daadwerkelijke, veerkracht in de gemeenschap. Participatief onderzoek hecht grote waarde aan de kennis van diegenen die onderzocht worden en is daarom geschikt ‘voor zowel het opbouwen van kennis over de *assets* en sterke punten van een gemeenschap als voor het identificeren of aanpakken van problemen’ (Breitbart, 2012, p. 145, vertaald). Op deze manier kan participatief onderzoek input verschaffen voor het opbouwen van veerkracht, aangezien het hiervoor noodzakelijk is om een goed beeld en begrip te hebben van de uitdagingen waar gemeenschappen mee te maken hebben.

De participatieve aanpak bestond uit een drietal fasen waarin creatieve en kunstgeoriënteerde onderzoeksmethoden zijn gebruikt. De eerste fase bestond uit wandelinterviews waardoor ik kennis kon maken met het dorp en de belangrijkste zaken die in de gemeenschap speelden. Daarnaast maakte ik kennis met de deelnemers aan het onderzoek en hun persoonlijke ervaringen met, en meningen over, het leven in het dorp, inclusief haar verschillende kunstenaars en culturele activiteiten. Alle deelnemers namen me mee op een “tour” door het dorp om plekken te laten zien die betekenisvol voor hen waren, die in hun ogen betwist werden in de gemeenschap of die geconfronteerd werden met (potentiële) veranderingen. Daarnaast werden deze plekken ook door de deelnemers gefotografeerd tijdens de wandelinterviews.

De tweede fase bestond uit groepsgesprekken waarvoor de deelnemers bijeengebracht werden om in groepen van verschillende leeftijden verder met elkaar in gesprek te gaan over de verschillende betekenissen van bepaalde plekken in hun dorp. Als startpunt kreeg iedere groep de foto’s van de wandelinterviews en enkele begeleidende vragen over de gefotografeerde plekken en hun betekenis door de jaren heen (verleden, heden, toekomst). Door middel van de groepsgesprekken wilde ik meer inzicht krijgen in hoe bepaalde plekken in het dorp werden gezien en gewaardeerd in de gemeenschap. Daarnaast probeerde ik de deelnemers te stimuleren om na te denken over (potentiële) veranderingen voor hun dorp en mogelijke oplossingen of manieren te bedenken om met (verwachte) veranderingen om te gaan.

De derde fase omvatte een creatieve workshop die leidde tot een eendaagse tentoonstelling in het dorp. Tijdens de workshop werden de deelnemers gevraagd om de betekenissen, die ze hadden toegewezen aan bepaalde plekken in hun dorp, te visualiseren. Hierbij kregen ze hulp van vier studenten van de Groningse kunstacademie

Minerva. Een paar weken later vond de tentoonstelling in het dorps huis plaats. Hier werden de uitkomsten van de workshop en een overzicht van de wandelinterview-foto's gepresenteerd. De tentoonstelling had als doel om de bredere gemeenschap te betrekken en een discussie op gang te brengen over de betekenissen van bepaalde plekken in het dorp, om zo bij te dragen aan (het denken over) de veerkracht van de gemeenschap.

Casestudie dorp en deelnemers

Het participatieve onderzoeksproject is uitgevoerd in Pingjum, een dorp in de provincie Friesland. Pingjum ligt dicht bij de Waddenzeekust in een landbouwgebied. Er wonen ongeveer 600 mensen, bestaande uit Pingjumers (mensen die in het dorp geboren en getogen zijn), andere Friezen (die vanuit de provincie naar Pingjum zijn verhuisd) en "import" (mensen die van buiten Friesland naar Pingjum zijn verhuisd). In totaal hebben 28 inwoners aan het onderzoeksproject deelgenomen: 13 mannen en 15 vrouwen vanuit verschillende leeftijdsgroepen (<25 jaar, 25-65 jaar, en >65 jaar), en zowel Pingjumers, Friezen als "import".

Zoals gezegd staan veel gemeenschappen voor economische, sociale en ecologische uitdagingen – zo ook Pingjum. In de afgelopen decennia zijn er bijvoorbeeld veel winkels uit het dorp verdwenen. Niettemin heeft Pingjum een actief dorpsleven met veel verenigingen, zoals de kaats- en muziekvereniging. Bovendien kent Pingjum, in vergelijking met andere dorpen in (noord) Nederland, een relatief grote aanwezigheid van kunstenaars en vinden er veel culturele activiteiten plaats. Deze variëren van exposities en muziekoptredens tot *community art* projecten, en betrekken zowel professionele kunstenaars als mensen die zich met kunst als hobby bezighouden (zoals musici, beeldend kunstenaars, grafisch ontwerpers en een goudsmid). Een aantal van deze activiteiten zijn bewust bedoeld om bij te dragen aan de *sense of place* van de inwoners en aan een duurzame toekomst van het dorp. Al deze activiteiten zijn niet onopgemerkt gebleven buiten de dorpsgrenzen en hebben ertoe geleid dat Pingjum een reputatie heeft als kunstenaarsdorp.

Resultaten

Het doel van dit proefschrift is om de waarde van kunst-georiënteerde gemeenschapsactiviteiten voor het opbouwen van veerkracht te onderzoeken. Door vanuit verschillende perspectieven hiernaar te kijken, draagt elk hoofdstuk bij aan het verkrijgen van inzicht in hun rol in gemeenschapsveerkracht. In de verschillende hoofdstukken wordt een beeld van kunst-georiënteerde gemeenschapsactiviteiten geschetst als zijnde een belangrijk potentieel middel voor het opbouwen van veerkracht in gemeenschappen.

Door het genereren van verschillende soorten sociaal kapitaal (i.e. *bonding*, *bridging* en *linking*) bleek participatieve *community art* in staat om in gemeenschappen bij te dragen aan de ontwikkeling van capaciteiten en middelen om met de uitdagingen waarmee zij geconfronteerd worden om te gaan (Hoofdstuk 2). Dankzij de opbouw van sociaal kapitaal kunnen inwoners namelijk meer met elkaar en met hun gemeenschap verbonden raken en, vervolgens, meer bereid en beter in staat te zijn om samen te werken en bij te dragen aan hun gemeenschap. Omdat elke gemeenschap haar eigen kenmerken en behoeftes heeft, dient hierbij echter rekening te worden gehouden met de specifieke context waarin een kunstproject wordt gepland.

Er is echter een genuanceerd perspectief nodig op de effecten van kunst voor gemeenschappen. De casestudie in Pingjum liet zien dat de invloed van kunst contextafhankelijk is. Kunst kan zowel verbindende als verdelende effecten voor verschillende (groepen) inwoners hebben (Hoofdstuk 3). Enerzijds bleek dat kunst voordelen kan bieden: voor sommige mensen draagt het bij aan een gemeenschapsgevoel, biedt het ontmoetingsplekken en is het iets waar men gevoelens van trots aan kan ontlenuen. Anderzijds werd echter duidelijk dat dit gemeenschapsgevoel niet voor de gehele gemeenschap opgaat. Ook bleek dat kunst concurrerend kan zijn met andere activiteiten in een gemeenschap, met het risico deze te verdringen en te overheersend te worden in het dorp. Drie kwesties zijn hierbij benadrukt: dat kunst niet alleen voordelen voor een gemeenschap heeft, dat het niet een gehele gemeenschap betreft, en dat het mogelijk bij kan dragen aan fragmentatie in een gemeenschap. Aangezien kunst variërende effecten kan hebben, zou het beschouwd moeten worden als één van de ondersteunende middelen in het opbouwen van veerkracht. De variërende effecten kunnen namelijk gevolgen hebben voor de mate waarin de ontwikkeling van een gemeenschap daadwerkelijk wordt ondersteund. In het kader van het opbouwen van veerkracht zou kunst idealiter geïntegreerd moeten worden in een bredere gemeenschapsontwikkelingsstrategie en planning. Wanneer kunst naast andere activiteiten bestaat, zonder te dominant te worden, kan zij daadwerkelijk bijdragen aan de robuustheid van een gemeenschap.

Kunst-georiënteerde gemeenschapsactiviteiten lijken met name een interessant middel te zijn voor veerkracht-beleid dat toegespitst is op de dagelijkse leefwereld en lokale kennis in gemeenschappen. Kijkend naar de omgang van mensen met (potentiële) plaatsverandering, bleek bijvoorbeeld dat de kunst in Pingjum van invloed was op de wijze waarop inwoners lokale windenergie ontwikkelingen interpreteren en daar vervolgens mee omgaan (Hoofdstuk 4). Zo wakkerde kunst de emotionele banden van mensen met hun landschap aan, vergrootte het hun kennis van de omgeving en zette het mensen aan om te reflecteren op de betekenissen die ze aan hun landschap toekennen. Met betrekking tot de windenergie ontwikkelingen werd duidelijk dat

kunst het bewustzijn van inwoners van de plannen vergrootte en hun beoordeling ervan stimuleerde. Hierbij werden voornamelijk (potentiële) negatieve effecten van de plannen op Pingjum's landschap onder de aandacht gebracht. Kunst spoorde mensen aan om hun emotionele banden te uiten. Zo werd het ondertekenen van een petitie tegen de voorgestelde windmolenpark plannen bijvoorbeeld gestimuleerd. Door bij (potentiële) plaatsverandering rekening te houden met de mogelijke rol van kunst kan een beter begrip van publieke reacties op ontwikkelingen verkregen worden. Dit kan vervolgens resulteren in effectievere planningsprocessen in gemeenschappen. Daarnaast zouden kunstenaars in deze processen betrokken kunnen worden 'als adviseurs over de immateriële waarden' (Stuiver et al., 2012, p. 309, vertaald). De lokale kennis van inwoners kan expliciet worden gemaakt door plaats-specifieke en gemeenschaps-gebaseerde kunstprojecten, die de inwoners actief betrekken in het creatieve proces. De rol van kunstenaars in dit opzicht 'is het faciliteren van culturele kunstzinnige uitingen die de lokale uniciteit op mensen hun eigen voorwaarden vastleggen' (ibid., p. 300, vertaald). Op deze manier kan de lokale context meer en actiever betrokken worden in de planningsprocessen voor gemeenschapsontwikkeling.

Tot slot bleek in de reflectie op het uitgevoerde participatieve onderzoeksproject dat creatieve en kunst-georiënteerde onderzoeksmethoden mogelijkheden bieden aan onderzoekers om bij te dragen en "terug te geven" aan gemeenschappen (Hoofdstuk 5). In het geval van Pingjum resulteerde dit in een "vonk" die mogelijk onder de inwoners is aangestoken om (actiever) bij te dragen aan de veerkracht van hun gemeenschap. Het onderzoeksproject stimuleerde de vorming en versterking van connecties tussen sommige inwoners. Ook stimuleerde het hen om na te denken en samen te discussiëren over de gemeenschap, hun banden ermee, (potentiële) veranderingen in het dorp en manieren om hiermee om te gaan en het dorpsleven te verbeteren. Een bescheiden houding is in dit opzicht echter uiterst gepast, gezien de relatief kleine schaal en het beperkte tijdsbestek van het project.

Daarnaast toonde de reflectie op het onderzoeksproject aan dat de creatieve en kunst-georiënteerde onderzoeksmethoden hebben bijgedragen aan het verkrijgen van een rijk inzicht in de dorpservaringen en *sense of place* van de deelnemers, de kwesties die in de gemeenschap speelden, en de algemene context waarin de lokale kunst en kunstenaars zich bevinden (Hoofdstuk 5). Voor het onderzoeken van gemeenschapsveerkracht is het essentieel om een goed beeld en begrip te hebben van de zaken die in een gemeenschap spelen. Elke projectfase leverde hier een eigen bijdrage aan, wat uiteindelijk resulteerde in de productie van veelzijdige kennis die zorgde voor een beter begrip van de waarde van kunst-georiënteerde gemeenschapsactiviteiten voor gemeenschapsveerkracht. Zo genereerden de wandelinterviews persoonlijke, plaatselijke verhalen van de deelnemers over hun dorpservaringen. De groepsdiscussies onthulden gedeelde en uiteenlopende,

intergenerationele opvattingen die in de gemeenschap bestaan over de betekenis van bepaalde plekken in het dorp. De creatieve workshop verschaftte meer inzicht in de *sense of place* van de deelnemers door “empathische ervaringen”, daarbij toevoegend aan “cognitieve manieren van weten”. Daarnaast brachten zowel de tweede als derde fase van het onderzoeksproject zaken aan het licht die nog niet eerder naar voren waren gekomen. Alles bij elkaar genomen werd geconcludeerd dat creatieve en kunst-georiënteerde onderzoeksmethoden veelzijdig inzicht kunnen genereren, doordat ze onderzoekers nieuwe manieren bieden om de ervaringen en opvattingen van mensen te begrijpen.

Discussie

Bij bovenstaande bevindingen dient een drietal kanttekeningen geplaatst te worden. Ten eerste, dat zowel veerkracht als kunst-georiënteerde gemeenschapsactiviteiten geen wondermiddel zijn, en er daarom een zekere mate van voorzichtigheid vereist is wanneer ze worden toegepast. Veerkracht wordt vaak gebruikt als een soort panacee voor verschillende problemen, terwijl er altijd machtsverhoudingen en rechtvaardigheidskwesties spelen wanneer het toegepast wordt in een sociale context. Hier horen vragen bij zoals ‘wat is een gewenste uitkomst, en veerkracht voor wie?’ (Davoudi, 2012, p. 306, vertaald). In overeenstemming hiermee kwam in dit proefschrift de noodzaak naar voren om bij het (plannen van het) opbouwen van veerkracht rekening te houden met de lokale context en de kennis aanwezig in een gemeenschap. Kunst-georiënteerde gemeenschapsactiviteiten bleken in dit opzicht een interessant middel te zijn. Zo zou kunst kunnen helpen met het verbeteren van de interacties en het vertrouwen tussen inwoners en beleidsmakers. Echter, zoals dit proefschrift aantoont, is de invloed van kunst contextafhankelijk. Derhalve, wanneer kunst in termen van haar bruikbaarheid wordt bekeken, wordt de vraag *wiens* belangen gediend worden relevant. Andere kritische punten die in dit proefschrift naar voren kwamen betreffen: het belang van het verduurzamen van de effecten van kunstprojecten, de moeilijkheden om financiering en steun voor projecten te verkrijgen, het gegeven dat kunst anders uit kan werken dan verwacht en dat kunst niet in haar eentje de uitdagingen waarmee gemeenschappen geconfronteerd worden kan oplossen. Wanneer kunst-georiënteerde gemeenschapsactiviteiten ingezet worden in het kader van het opbouwen van veerkracht dient met dergelijke zaken rekening te worden gehouden.

Een tweede kanttekening betreft de zorgen omtrent de “instrumentalisering” van kunst. Door ‘nuttig te worden’, zoals Brice & Fernández Arconada (2018, p. 229, vertaald) opmerkten, ‘riskeren kunstenaars dat hun praktijk onderworpen wordt aan instrumentalisatie door de impliciete en expliciete agenda’s van opdrachtgevers en financiering verstrekters’. Hier kan kunst omarmd worden als een vorm van

“*soft social engineering*”, met het idee dat kunst bruikbaar is om veranderingen in de maatschappij teweeg te brengen. Deze instrumentalisatie werpt echter zorgen op omtrent de verwaarlozing van de “intrinsieke” waarde van kunst en veroorzaakt daarnaast discussie omtrent hoe de “kwaliteit” van kunst begrepen en beoordeeld dient te worden. Hierbij draait het om spanningen tussen esthetiek en bruikbaarheid, en het artistieke proces en product. Bovendien willen niet alle kunstenaars (bewust) bijdragen aan het opbouwen van veerkracht of andere maatschappelijke of beleidsdoelen met hun werk, of stellen zij bepaalde randvoorwaarden wanneer zij betrokken zijn bij dergelijke processen. Als gevolg hiervan zouden sommige kunstvormen of artistieke standaarden minder goed vertegenwoordigd kunnen zijn in processen rondom het opbouwen van veerkracht.

De derde kanttekening betreft de positie van creatieve en kunst-georiënteerde onderzoeksmethoden in academisch onderzoek. Tegenwoordig is maatschappelijke impact een steeds belangrijkere factor in het verkrijgen van financiering en steun voor onderzoek. Verscheidene wetenschappers hebben echter opgemerkt dat de academische wereld in dit opzicht enigszins vast lijkt te zitten in een beperkte benadering van kenniscreatie en impact. Dit academische klimaat kan erg nadelig zijn voor wetenschappers die gebruik maken van creatieve en kunst-georiënteerde onderzoeksmethoden, omdat hun werk vaak dominante veronderstellingen en conventies omtrent wat “onderzoek”, “kennis” en “impact” is uitdaagt. Daarnaast, zoals bleek uit de reflectie op het uitgevoerde onderzoeksproject, kunnen deze onderzoeksmethoden behoorlijke inspanningen vereisen om een gemeenschap bij een project te betrekken. Ook kunnen ze onzekerheden met zich meebrengen (van tevoren waren bijvoorbeeld de details van het proces en de uitkomsten nog niet bekend) en een aanzienlijke tijdsinvestering vereisen van alle betrokkenen. Dergelijke kwesties kunnen het vinden van financiering en steun voor wetenschappers die deze onderzoeksmethoden willen gebruiken lastig maken, aangezien veel financieringsverstrekkers over het algemeen meer geneigd zijn om onderzoeksvoorstellen met voorspelbare en aantoonbare resultaten met weinig risico's te honoreren. Desalniettemin, zoals dit proefschrift aantoont, kunnen creatieve en kunst-georiënteerde onderzoeksmethoden aanzienlijke voordelen opleveren voor zowel onderzoekers als gemeenschappen. Dit onderstreept de noodzaak om dergelijk onderzoek meer erkenning te geven en beter in te passen in academisch onderzoek.

Tot slot

Dit promotieonderzoek draagt bij aan een beter begrip van de waarde van kunst-georiënteerde gemeenschapsactiviteiten voor het opbouwen van veerkracht. Er is echter meer onderzoek in verschillende contexten nodig om de gemaakte claims verder te onderbouwen. Het zou daarnaast interessant zijn om meer longitudinaal

onderzoek uit te voeren. Zoals opgemerkt door verschillende wetenschappers kan het namelijk een aanzienlijke tijd duren voordat bepaalde voordelen van kunst duidelijk worden. Het zou daarom interessant zijn om een gemeenschap en de relaties tussen haar kunst-georiënteerde gemeenschapsactiviteiten en veerkracht voor een langere periode en in meer diepte te onderzoeken. Daarnaast zouden mogelijke verschillen tussen soorten kunst-georiënteerde gemeenschapsactiviteiten in het opbouwen van veerkracht nader onderzocht kunnen worden. Op bovenstaande manieren kan verder inzicht in succesvolle praktijken van het opbouwen van gemeenschapsveerkracht verkregen worden.